

De Engelse kerk in Utrecht

De stichting en geschiedenis van Holy Trinity Church Utrecht

Eerste steenlegging van de Engelse Kerk aan het Van Limburg Stirumplein, november 1911

Alle foto's bij dit artikel: Archief Holy Trinity Church, Utrecht

Britse spoorwegarbeiders, gouvernantes, welgestelde Engels-Nederlandse echtparen, studenten, hedendaagse contract-arbeiders: de Anglicaanse gemeenschap en kerk in Utrecht heeft in de loop van haar geschiedenis vele verschillende leden getrokken. De afgelopen 90 jaar vormde de Holy Trinity Church, gebouwd op initiatief van de echtparen Bingham en Twiss, het middelpunt van de gemeente die nu voor ruim een derde uit Nederlanders bestaat.

ARNOLD RIETVELD

In de 15e eeuw was er al sprake van een Britse migrantengemeenschap in Utrecht. In 1463 kregen Britse kooplieden toestemming van het stadsbestuur om handel te drijven in de stad Utrecht. Over het geestelijk leven van deze gemeenschap is bekend dat zij waarschijnlijk een eigen kapel en een eigen priester had in een van de Utrechtse

kerken. In 1532 scheidde de Engelse Kerk zich definitief af van Rome en werd een staatskerk, de Anglicaanse kerk. Toch zou de Anglicaanse kerk pas vanaf einde 17e eeuw enige voet aan de grond krijgen in Utrecht. De Britse gemeenschap bestond tijdens de 80-jarige oorlog gedeeltelijk uit Schotse huursoldaten die wantrouwig stonden tegenover de Engelse staatskerk en veel sympathie koesterden

voor het calvinisme. Deze gemeenschap stichtte in 1622 de Engelse en Schotse kerk en sloot zich aan bij de Nederlands Hervormde Kerk. Zij koos haar eigen voorgangers waarvan de benoeming goedgekeurd moest worden door de Staten-Generaal. Deze gemeenschap zou door de eeuwen heen een vrij onafhankelijke koers innemen ten opzichte van de Anglicaanse kerk in het moederland.

Van 1622 tot 1811 kwamen de leden van deze gemeenschap bijeen in de Pieterskerk, St. Catharinakerk, en tenslotte de Mariakerk. Met de Franse bezetting van 1799 tot 1813 en de sloop van de Mariakerk in 1816 kwam de gemeenschap uiteindelijk zonder voorganger en kerkgebouw

te zitten. Na 1841 hield het geestelijk leven van deze gemeenschap zelfs helemaal op te bestaan.

In 1856 werd Utrecht tijdelijk een zendingsgebied van de Anglicaanse kerk toen het zendingsgenootschap *Colonial and Intercontinental Church Society* diensten verzorgde voor de vele Britse spoorwagearbeiders in de regio. Vanaf 1870 groeide de Britse gemeenschap door de komst van gouvernantes die werkzaam waren voor de rijke en aristocratische families in en om Utrecht. Over hun geestelijk welzijn maakte de Britse bisschop Bury van de Anglicaanse kerk in Noord- en Centraal-Europa zich nogal zorgen. Hij vermoedde dat de veelal jonge en soms onervaren gouvernantes het minder getroffen hadden bij hun nieuwe werkgevers.

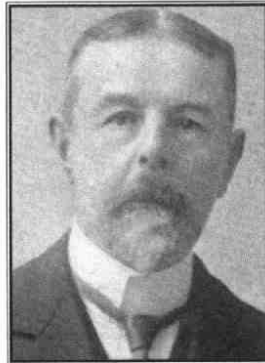
De stichters: Bingham en Twiss

In 1910 namen twee vooraanstaande echtparen in de regio het initiatief om een eigen kerkgebouw voor de Anglicanen in Utrecht te stichten. Ten eerste waren dat Daniel George Bingham (1830-1913) en zijn vrouw Jane Bingham (1832-1922). De Brit D. G. Bingham kwam in 1858 aan in Nederland. Op voordracht van zijn leermeester, mr James Staats Forbes, van de Engelse Great Western Railways was hij aangesteld als agent voor het goederenvervoer van de Nederlandsche Rhijn Spoorwegmaatschappij te Rotterdam. De vele Britse aandeelhouders zonden Bingham naar Nederland om orde op zaken te stellen in de verliesgevende spoorwegmaatschappij. Met hulp van zijn Ne-

derlandse assistent Hendrik Adriaan van Beuningen (1841-1908), de latere directeur van de Steenkolenhandelsvereniging, zorgde Bingham er voor dat er de onderneming winstgevend werd. In 1860 volgde Bingham's promotie tot generaal-agent voor het goederenvervoer. Het echtpaar Bingham vestigde zich in Utrecht, waar Daniel George en Jane al snel bekend stonden vanwege hun financiële steun aan liefdadigheidsprojecten als het Nederlands Gasthuis voor Ooglijders en het Volkssanatorium voor 'minvermogene borstlijders in Nederland'. In 1910 liet het echtpaar Bingham een architect onderzoeken of het mogelijk was een kerk te bouwen aan de overzijde van hun woning aan de Catharijnesingel 29. Omdat dit niet uitvoerbaar bleek, moest Bingham elders geschikte bouwgrond vinden.

Het tweede echtpaar dat aan de wieg stond van de Engelse Kerk werd gevormd door jonkheer meester John Edward Willem Twiss (1852-1917) en zijn Britse vrouw Mary Sarah Twiss-Aubin (1849-1940). Twiss was vanaf 1886 lid van de gemeenteraad en van 1894 tot 1911 wethouder in De Bilt. Jarenlang, tot 1910, was Twiss er formeel notabel van de Nederlands Hervormde Kerk. Van 1908 tot 1915 bekleedde Twiss de functie van Engelse vice-consul in de stad Utrecht. Verder was hij hoogheemraad van de Lekdijk-Bovendams, en watergraaf van de Biltsche en Zeister Grift. De voorvaders van Twiss waren afkomstig uit Engeland en hadden zich in de 18e eeuw als kooplieden gevestigd in Rotterdam.

Waarschijnlijk raakte Twiss door

toedoen van zijn vrouw steeds meer betrokken bij de Anglicaanse gemeente in Utrecht. Vanaf 1910 volgde hij, op voordracht van de voorganger van de Anglicaanse kerk in Amsterdam, Reverend Joseph Chambers, een opleiding tot prediker voor de Anglicaanse gemeente. In 1911 liet hij zich uiteindelijk vormen in de Anglicaanse kerk.

Het was J.E.W. Twiss die namens Bingham in 1911 bemiddelde bij de aankoop van een perceel bouwgrond in de Prinssestraat in de Utrechtse wijk Oudwijk. Twiss overtuigde Bingham ervan het beheer van de kerkgebouwen over te dragen aan de *Colonial and Intercontinental Church Society*.

De bouw van Holy Trinity Church

Als architect werd de destijds beroemde Utrechtse architect P.J. Houtzager (1857-1944) aangetrokken die het kerkgebouw en (later) de pastorie ontwierp in een laat-neogotische stijl. Houtzager liet zich inspireren door de traditionele Engelse plattelandskerkjes. De eerste steen werd gelegd in november 1911 en op 24 november 1912 kon de eerste dienst worden gehouden in de *Holy Trinity Church*. De belangstelling daarvoor was zo groot

John Edward Willem Twiss en Mary Sarah Twiss-Aubin in 1911

De kerk en de pastorie,
ca. 1920

dat gasten en belangstellenden in de kerkbanken moesten staan. Op 2 juni 1913 werd het kerkgebouw ingewijd door Anglicaanse bisschop Bury van Noord- en Centraal-Europa. Bingham zou deze plechtigheid niet meer meemaken. Op 1 maart van dat jaar was hij overleden na een langdurig ziekbed. In 1913 moest de kerk al worden uitgebreid. Omdat de voorganger van de Anglicaanse gemeente in Amsterdam niet meer kon officieren in Utrecht, moest er een vaste voorganger voor de nieuwe gemeente gevonden worden. De stichters van de kerk in Utrecht bepaalden dat hij een 'Protestant gentleman' moest zijn afkomstig van de theologische opleiding aan de universiteiten van Oxford of Cambridge. De weduwe Bingham stelde geld beschikbaar voor de bouw van de pastorie. In 1914 werd de Britse geestelijke, Reverend Alban Blakiston, benoemd tot voorganger van de kerk. Sinds-

dien heeft de kerk alleen maar voorgangers uit het Britse Gemeenebest gekend.

Vanaf 1912 tot 1925 werd het eenvoudige interieur van de kerk verfraaid met glas-in-loodramen ontworpen door de neef van mevrouw Twiss-Aubin, de Britse kunstenaar Henry Thomas Bosdet (1856-1934). In een stijl die herinnert aan de Engelse Pre-Raphaelites verbeeldde hij het leven van Christus. De kosten voor de ramen werden voornamelijk gedragen door het echtpaar Twiss, Jane Bingham en enkele gegoede Utrechtse families. Soms waren het Engelse gouvernantes die zorgden voor de connectie tussen de Engelse kerk en Utrechtse burgers. Zo liet het echtpaar W.G.Th.H. van Sorgen (1881-1956) en mevrouw van Sorgen-Duyvis (1885-1956) een glas-in-loodraam maken ter nagedachtenis van hun vader en schoonvader, de Utrechtse schrijver W.G.F.A. van Sorgen (1844-1898).

Crisis- en oorlogsjaren

Toen John Twiss op 7 januari 1917 plotseling overleed aan de gevolgen van een longontsteking verloor de Anglicaanse gemeente haar eerste kerkvoogd. Zijn vrouw werd daarna de belangrijkste financier van de gemeente. Daarnaast spande zij zich in voor de Britse gemeenschap en in het bijzonder voor de gouvernantes in en om Utrecht. Zij werd de eerste voorzitter van de *British Women's Club* afdeling Utrecht en in juni 1938 ontving zij voor haar verdiensten een hoge Britse koninklijke onderscheiding, *the Order of the British Empire*.

De inmiddels hoogbejaarde weduwe schoof haar petekind, John Eduard Willem Twiss Quarles van Ufford (1889-1942), naar voren als beschermheer van haar geestelijke erfgoed. Twiss Quarles van Ufford, substituut-officier van justitie te Utrecht en reserve-majoor van de Nederlandse artillerie, was afkomstig uit het geslacht Quarles van Ufford. Als eerbetoon aan zijn peetoom veranderde hij, wat officieel werd bevestigd in een koninklijk besluit van 24 augustus 1917, zijn naam in Twiss Quarles van Ufford. In tegenstelling tot zijn peetoom liet hij zich niet vormen in de Anglicaanse kerk maar bleef hij lid van de Nederlands Hervormde Kerk. Vanwege de toenemende oorlogsdreiging en de afwezigheid van de Britse geestelijke trad Twiss Quarles van Ufford in april 1940 op als tijdelijk voorganger voor de Anglicaanse gemeente. Tijdens de meidagen diende hij als reserve-majoor bij de Nederlandse artillerie en was hij betrokken bij de poging om het vliegveld Valken-

burg te heroveren op de Duitse luchtlandingstroepen.

De weduwe Twiss-Aubin had tijdelijk de wijk moeten nemen naar de pastorie van de kerk, nadat zij door de Nederlandse militaire autoriteiten was gesommeerd haar huis bij het stadsverdedigingswerk Griftensteyn aan de Utrechtseweg te verlaten. Na de Duitse inval in 1940 werd de kerkgebouwen gesloten, maar door toedoen van Twiss-Aubin bleven ze behouden voor de Anglicaanse gemeente. Zij verzekerde protectie door het Amerikaanse consulaat en liet de pastorie bewonen door dr. Paul S. Breuning van de Utrechtse universiteitsbibliotheek en diens gezin. Op 9 oktober 1940 stierf Jane Twiss-Aubin. De avondwake en de uitvaartdienst werden gehouden in de kerkgebouwen: de *Union Jack* en de *Order of the British Empire* sierden haar kist. Voorganger was professor M.J.A. de Vrijer (1881-1969), hoofd van de theologische faculteit van de Utrechtse universiteit.

Na de dood van Twiss-Aubin eindigde de actieve betrokkenheid van Twiss Quarles van Ufford bij de Anglicaanse gemeente. Hij maakte deel uit van de landelijke verzetsorganisatie de *Ordedienst* en werd plaatselijk commandant van het gewest Utrecht. Op 28 augustus 1941 paktten de Duitsers hem in Utrecht op en op 3 mei 1942 werd hij gefusilleerd in het concentratiekamp Sachsenhausen. Het gezin Breuning moest het kerkgebouw verhuren aan de Gereformeerde Kerk in Hersteld Verband, omdat anders de bezetters de gebouwen dreigden in te nemen. Het gezin verplaatste daarop de diensten van de Angli-

caanse gemeente naar de pastorie. De gemeente bestond destijds uit 28 leden, onder wie enkele Britse vrouwen die met Nederlanders getrouwd waren. Professor de Vrijer trok zich het lot van deze gemeente zo aan dat hij voorganger werd. Eind 1944 hielden de leden zich vooral bezig met de inzameling van geld en voedsel voor de Britse krijgsgevangenen die na de slag om Arnhem in de Utrechtse zieken-

pen, afgezien van een bestorming van de pastorie door Duitse soldaten die diezelfde dag de voordeur met een handgranaat hadden opgeblazen uit woede over het uitsteken van de Engelse vlag.

Common Worship

Al voor de Tweede Wereldoorlog fungeerde de Engelse kerk voor Utrechtse scholieren als officieus taleninstituut. Leerlingen van

huizen verpleegd werden. Het gezin Breuning toonde grote moed door twee ontsnapte Britse krijgsgevangenen enige maanden te laten onderduiken in de pastorie.

Toen eenheden van het *Reconnaissance Regiment* van de 49e Britse *West Riding Division* op 7 mei 1945 Utrecht bevrijdden, troffen zij tot hun verbazing een Anglicaanse gemeente aan. De kerkgebouwen hadden in de oorlog geen grote schade opgelopen.

het Utrechtse Gymnasium werden door hun leraar naar de zondagsdiensten gestuurd om het 'echte' Engels te horen praten. Na de oorlog sloten meer en meer Nederlanders zich bij de Anglicaanse gemeente aan, vaak omdat ze veel sympathie hadden voor de liturgie en de Engelse koortraditie binnen de Anglicaanse kerk. Die bleef echter vooral een belangrijk ontmoetingspunt en plaats van culturele evenementen voor de Britse ge-

Interieur gezien vanaf het koor, ca. 1920

*Naoorlogse dienst
in de kerk*

meenschap in Utrecht. Vanaf de jaren zestig trad er een geleidelijke kentering op. De voorganger verzochtte bij de viering van het 50-jarige bestaan van de kerk: 'Our church has many friends, to a great extent of Dutch nationality, but we do wish that the British people, for whom this Church was built in the first place, would show more interest and take a more active part in it.' Eind jaren zeventig steunde de kerkenraad het voorstel waarbij voortaan wekelijks *Holy Communion*-vieringen gehouden werden. Voor deze diensten nodigde de kerk mensen van andere gezindten uit om deel te nemen aan het Heilig Avondmaal. Ook kwamen er oecumenische *Evensongs* die voorgedaan werden door geestelijken uit andere gezindten. Door die activiteiten profileerde de Anglicaanse kerk in Utrecht zich steeds meer als het milde midden tussen de verschillende christelijke stromingen. Sinds enige jaren is de liturgie van de

Anglicaanse kerk vernieuwd in de *Common Worship* die voor alle christenen een herkenbare liturgie en leesrooster heeft.

De samenstelling van de Anglicaanse gemeente is geleidelijk veranderd door de komst van Engelstalige studenten en mensen die in de regio Utrecht op contractbasis werken. Naar schatting 35 procent van de gemeente bestaat anno 2003 uit Nederlanders. De Anglicaanse gemeente van Utrecht valt onder het herderlijke gezag van de bisschop in Europa. De regio Utrecht maakt deel uit van de Kerkprovincie van Canterbury en nog steeds worden geestelijken uit het Britse gemenebest tot voorganger benoemd. Wereldwijd zijn er ruim 70 miljoen Anglicanen, van wie er zo'n 250 naar de kerk komen op het Van Limburg Stirumplein in Utrecht-Oost.

Arnold Rietveld studeerde Engels taal- en letterkunde. Hij is lid van de Anglicaanse congregatie en archivaris van de Engelse kerk.

Bronnen

Archieven:

- Het Utrechts Archief: Index Personeelsregister Nederlandse Spoorwegen
- Idem, Bevolkingsregister Wijk L 1890-1899 in HUA
- Archief Engelse kerk, Holy Trinity Church

Over de geschiedenis van de congregatie:

- C.M. Breuning-Williamson, *Holy Trinity Church 1913-1963* (Wageningen 1963)
- C.H.D. Crimes, *The Early Story of the English Church at Utrecht* (Chambery 1930)
- H. Mol en P.J.J. van Mackelenbergh, *From 'Pieterskerk' to 'Holy Trinity Church': a short history of the English church and congregation in Utrecht 1463-1988* (Amersfoort 1988)

Over het echtpaar Van Sorgen:

- Bert Staal, *Villa Blanda Zwart op Wit* (Zeist 1989).

Over het echtpaar Bingham:

- *The Cheltenham Chronicle and Gloucestershire Graphic*, 8 maart 1913
- *Utrechts Nieuwsblad*, 18 december 1922 en 1 maart 1913
- *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 9 oktober 1905 en 23 oktober 1908

Over het echtpaar Twiss:

- Interview met jhr. mr. John Twiss Quarles van Ufford, 27 oktober 2002
- *Bilthovense Courant*, 24 juni 1938
- *Utrechts Nieuwsblad*, 12 oktober 1940
- *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 8 januari 1917

Over de opening en consecratie van de Engelse kerk:

- *The Evening Post*, 12 juni 1913
- *The Greater Britain Messenger*, december 1911 en juli 1913
- *Utrechtsch Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 9 november 1911 en 23 november 1912

Over het geslacht Twiss en Twiss Quarles van Ufford:

- *Nederland's Adelboek* 76 (1985) 121-164
- *Nederland's Patriciaat* 33 (1947) 278-295